

УДК 338.43:33

JEL Classification: Q1; Q12

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202010038>

*І. М. БЕЖЕНАР, кандидат економічних наук
Л. М. МАЛІК, кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник
А. А. ШВЕЦЬ, аспірант**

Інтеграційний аспект розвитку суб'єктів господарювання в сільському господарстві України

Мета статті - визначити напрями інтеграційних процесів у розвитку підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки.

Методика дослідження. За допомогою статистичного та графічного методів здійснено оцінку стану та тенденцій інтеграційних трансформацій аграрних підприємств в Україні.

Результати дослідження. Проаналізовано динаміку зміни кількості сільськогосподарських підприємств в Україні впродовж 2013-2019 рр., їх структуру за ознаками правового статусу, обсягу й результатів діяльності та сформовано відповідні висновки щодо шляхів розвитку інтеграційних процесів в аграрному секторі. Досліджено функціонування суб'єктів аграрного підприємництва різного розміру. Виявлено інтеграційний потенціал суб'єктів малого підприємництва аграрної сфери. Наведено динаміку основних виробничих показників малих і мікропідприємств, визначено їх частку в загальному обсязі сільськогосподарської продукції. Встановлено, що малі форми господарювання завдяки інтеграційним і кооперативним процесам надають можливість розвиватися й сільським територіям, здійснюючи фінансові відрахування до місцевих бюджетів, за звичай мінімального впливу на розвиток сільської економіки і сільських територій великих підприємств (агрохолдингів). Визначено основні сегменти виробництва сільськогосподарської продукції (картопля, овочі, фрукти і ягоди), в яких господарства населення відіграють ключову роль. Виявлено пріоритетні напрями розвитку особистих селянських господарств, зокрема, через створення сімейних ферм та їх об'єднання у кооперативи тощо. Інформаційною базою дослідження слугували наукові здобутки провідних вітчизняних та зарубіжних учених, аналітичні дані Державної служби статистики України. На підставі отриманих результатів обґрунтовано соціальну та економічну доцільність розвитку кооперативних форм господарювання на селі й інтеграції дрібнотоварних сільськогосподарських виробників.

Елементи наукової новизни. Запропоновано особисті селянські господарства перетворювати у сімейні ферми, як складові інтеграційних формувань в аграрному бізнесі.

Практична значущість. Оцінено стан підприємницьких структур аграрного сектору економіки України та окреслено перспективи й переваги розвитку інтеграційних формувань і кооперації в сталому розвитку сільських територій. Табл.: 8. Рис.: 1. Бібліогр.: 20.

Ключові слова: суб'єкт господарювання; сільське господарство; організаційно-правова форма; сільськогосподарська продукція; сімейна ферма; особисті селянські господарства.

Беженар Інна Миколаївна - кандидат економічних наук, старший науковий співробітник відділу підприємництва, кооперації та агропромислової інтеграції, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (03127, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)

E-mail: Inna_Bezhenar@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-4584-9062>

Малік Лариса Миколаївна - кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник відділу підприємництва, кооперації та агропромислової інтеграції, завідувач аспірантури, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (03127, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)

E-mail: larisa_malik@ukr.net

Швець Андрій Андрійович - аспірант відділу підприємництва, кооперації та агропромислової інтеграції, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (03127, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)

E-mail: malik_coop@iae.org.ua

Постановка проблеми. Підприємництво - самостійна, ініціативна, систематична, на

власний ризик господарська діяльність, головним стимулом якої слугує прибуток. Інтеграція і кооперація в діяльності суб'єктів підприємницької діяльності виступає синергетичною складовою.

* Науковий керівник - О. Г. Шпикуляк, доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НААН.

© І. М. Беженар, Л. М. Малік, А. А. Швець, 2020

Із розвитком ринкових відносин роль аграрного сектору посилювалася через підприємницьку діяльність, яка становить обов'язковий компонент товарного виробництва [8]. Аграрні перетворення, що спрямовувалися на посилення підприємницької діяльності, дали змогу забезпечити позитивну динаміку нарощування виробництва сільськогосподарської продукції [4]. Саме завдяки розвитку підприємницького середовища суб'єкти аграрного сектору економіки швидко та якісно адаптувалися до ринкових умов.

Сільське господарство - специфічна та життєво необхідна галузь аграрної сфери, адже саме вона в найбільших обсягах забезпечує продуктами харчування населення. У процесі виробництва та здійснення власної діяльності сільськогосподарські підприємства вирізняються рядом особливостей, що позначаються на його функціонуванні в умовах ринкової економіки. Сюди можна віднести і залежність від природно-кліматичних умов, від родючості ґрунтів тощо. Розвиток підприємства та його адаптація до сучасних умов - процес безперервний, тому потребує постійного вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На вивчення проблематики сутності та особливостей підприємницької діяльності в аграрній сфері спрямовані праці багатьох науковців, зокрема: І. М. Бойчик [1], О. М. Бородіної [2], В. М. Заяця [5], Ю. О. Лупенка [14], М. Й. Маліка [8], В. А. Мамчура [7], В. Я. Месель-Веселяка [9], В. С. Півторака [10], О. Г. Шпикуляка [6] та ін. Однак сутність та специфічність функціонування підприємств аграрної сфери й розвиток інтеграційних процесів і коопе-

рації потребують подальшого дослідження та конкретизації.

Мета статті - визначити напрями інтеграційних процесів у розвитку підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки.

Виклад основних результатів дослідження. Потенціал вітчизняного аграрного виробництва представлений насамперед сільськогосподарськими підприємствами - юридичними особами, які виробляють переважну частку валової продукції, використовуючи найбільші обсяги наявних у національній економіці виробничих ресурсів у поєднанні з синергією інтеграційних процесів. Інтеграція і кооперація передбачає реалізацію підприємницької ініціативи сільських жителів у формі господарської діяльності щодо виробництва сільськогосподарської продукції і продуктів її переробки, надання сервісних, посередницьких, кооперативних та інших видів послуг у сільській місцевості. Розвиток аграрного сектору економіки відбувається через підприємництво як самостійну діяльність, юридичних і фізичних осіб, так і їхніх об'єднань. Суттєву складову розвитку підприємницького середовища разом із землезабезпеченням становить зайнятість селян, що визначає їх осілість на сільських територіях, наповнення місцевих бюджетів за рахунок господарської діяльності [8].

Основними суб'єктами у сільському господарстві виступають сільськогосподарські підприємства, кількість яких упродовж 2013-2019 рр. зазнавала певних змін (табл. 1). Так, у 2019 р. у сільському господарстві діяли 48 504 підприємницькі структури (проти 49 208 у 2018 р. та 45 558 у 2017 р.), із них 32 452 фермерських господарств, 1003 виробничих і 1276 обслуговуючих кооперативів.

1. Динаміка зміни кількості сільськогосподарських підприємств в Україні, 2013-2019 рр.

Показник	Рік							Відхилення, +/-, 2019/2013 рр.
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	
Сільськогосподарські підприємства, од.	49046	46199	45379	47697	45558	49208	48504	-542
Із них фермерські господарства	34168	33084	32303	33682	34137	32560	32452	-1716

Джерело: Дані Державної служби статистики України [4].

За аналізом аналітичних показників зміни кількості сільськогосподарських підприємств упродовж 2013-2019 рр. виявлено, що кількість сільськогосподарських підприємств у

2019 р. порівняно з 2013 р. зменшилася на 542 суб'єкта господарювання (із них фермерські господарства зменшилися на 1716 од.). Проте порівняно з 2018 р. у 2019-му кількість

сільськогосподарських суб'єктів господарювання зменшилася на 704 од., що у свою чергу більше порівняно з 2013 р. Проте все таки упродовж семи років показник кількості сільськогосподарських підприємств не досягнув показника 2013 р. (49 046 од.).

Також понад 461,5 тис. найманих працівників (за середньообліковою чисельністю) зайняті у сільському господарстві. Їх середньомісячна заробітна плата на одного штатного працівника знаходиться на рівні 8738 грн.

За даними Державної служби статистики України, кількість сільськогосподарських підприємств в Україні у 2012-2017 рр. зменшувалася (табл. 2). На 01.01.2017 р. кіль-

кість діючих підприємств становила 45 558, із них 74,9 % припадає на фермерські господарства, яких налічувалося 34,1 тис. од., що на 4,3% більше від попереднього року. Частка державних підприємств найнижча і практично не змінювалася протягом досліджуваного періоду - 0,4 %. Кількість останніх при цьому поступово зменшувалася і становила 199 од. у 2016 р., що на 17,4% менше від показника 2015 р. Частка господарських товариств дорівнювала 15,3%, за кількості 6,9 тис. од., що на 9,8% менше порівняно з 2015 р. У цілому виробники використовували близько 20,7 млн га сільськогосподарських угідь.

2. Динаміка зміни кількості сільськогосподарських підприємств в Україні

Вид підприємства	2012		2013		2014		2015		2016		2017		2017 р., %, до	
	од.	до підсумку, %	од.	до підсумку, %	од.	до підсумку, %	од.	до підсумку, %	од.	до підсумку, %	од.	до підсумку, %	2012 р.	2015 р.
Господарські товариства	8235	16,7	8245	16,8	7750	16,8	7721	17,0	8700	18,2	6967	15,3	84,6	90,2
Приватні підприємства	4220	8,5	4095	8,3	3772	8,2	3627	8,0	3752	7,9	3215	7,1	76,2	88,6
Виробничі кооперативи	848	1,7	809	1,6	674	1,5	596	1,3	738	1,5	448	1,0	52,8	75,2
Фермерські господарства	34035	68,9	34168	69,7	33084	71,6	32303	71,2	33682	70,6	34137	74,9	100,3	105,7
Державні підприємства	296	0,6	269	0,5	228	0,5	241	0,5	222	0,5	199	0,4	67,2	82,6
Підприємства інших форм господарювання	1781	3,6	1460	3,0	691	1,5	891	2,0	603	1,3	592	1,3	33,2	66,4
Усього	49415	100,0	49046	100,0	46199	100,0	45379	100,0	47697	100,0	45558	100,0	92,2	100,4

Джерело: Дані Державної служби статистики України [4].

Незважаючи на те, що Україна аграрна держава, на зменшення кількості сільськогосподарських підприємств впливають: підвищення собівартості вирощування культур; нестабільність (зростання) курсу валют, що провокує подорожчання палива, добрив і т. д.; кадрові проблеми (нестача кадрів із високою кваліфікацією); труднощі з фінансуванням; деградація сільськогосподарських угідь (монокультуризація землеробства для одержання швидкого доходу). Також на зменшення кількості сільськогосподарських підприємств певною мірою впливають особливості сільського господарства, пов'язані з характером його виробництва, яке базується на здатності рослинних і тваринних організмів до природного відтворення, що залежить

від клімату та ґрунту, природних явищ (дощі, посухи). Крім цього, існує розбіжність робочого періоду з часом виробництва, тобто час безпосереднього використання живої та уречевленої праці не збігається з часом від початку виробництва до одержання готової продукції. Внаслідок такого незбігу виникає сезонність сільськогосподарського виробництва, яка виявляється у нерівномірному, переривчастому використанні робочої сили і засобів виробництва та у нерівномірному надходженні продукції і доходів аграрних товаровиробників протягом року. Сезонний характер виробництва зумовлює специфічну організацію праці в цій галузі (вищий рівень зайнятості працівників у періоди весняно-літніх польових робіт, ніж у зимовий період).

Із цим пов'язані також особливості реалізації продукції і надходження грошових коштів. Так, невідповідність робочого періоду і періоду виробництва посилює негативний вплив на сільське господарство інфляційних процесів, зменшує реальні прибутки суб'єктів господарювання, проте це не підлягає зміні чи коригуванню у теперішніх природно-кліматичних умовах України. До того ж кінцевий прибуток сільський товаровиробник може одержати лише після реалізації продукції. Потрібно враховувати й те, що значна

частка сільськогосподарської продукції (насіння, корми та ін.) не набуває товарної форми, а використовується в наступних циклах відтворення. Продуктивність сільськогосподарських підприємницьких структур знижується через високі витрати на транспорт, зберігання, переробку і сертифікацію сільськогосподарської продукції [5, 9].

Прибутки за результатами діяльності у 2019 р. отримали 83,4% підприємств із середнім рівнем рентабельності операційної діяльності 19,3% (табл. 3).

3. Основні показники діяльності сільськогосподарських підприємств в Україні

Показник	Рік								2019 р., %, до	
	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2012 р.	2015 р.
Чистий прибуток (збиток), млн грн	26728,4	14925,7	21413,4	101912,2	89816,3	68276,8	70461,8	90167,0	337,3	88,5
Підприємства, які одержали чистий прибуток, %	78,6	80,3	84,7	88,9	88,4	86,7	86,7	83,4	4,8	-5,5
Фінансовий результат, млн грн	33570,1	26186,6	51668,0	12725,5	102496,1	88676,3	93249,0	114666,4	341,6	901,1
Рівень рентабельності операційної діяльності, %	22,8	11,7	21,4	43,0	36,6	23,2	18,9	19,3	-3,5	-23,7
Кількість найманих працівників, тис. осіб	621,8	579,8	528,9	500,9	513,2	489,2	479,8	461,5	74,2	92,1

Джерело: Дані Державної служби статистики України [4].

Найнижчою рентабельністю та збитковістю деяких видів продукції характеризується діяльність підприємств державної форми власності: неприбуткове виробництво овочів, м'яса великої рогатої худоби та вовни. Найвищої результативності досягли господарські товариства та підприємства приватної форми власності.

Велика категорія виробників сільськогосподарської продукції - особисті селянські

господарства. Це 4 млн господарств (за деякими оцінками - 3,9-4,5 млн), які позиціонують себе як особисті селянські господарства. За даними статистичної звітності, господарства населення виробляють до 34% валової продукції сільського господарства (табл. 4), обробляють близько 15 % усіх сільськогосподарських угідь, у них зайнято майже 40 % сільського населення.

4. Продукція сільського господарства за категоріями господарств (у постійних цінах 2016 р., млн грн)

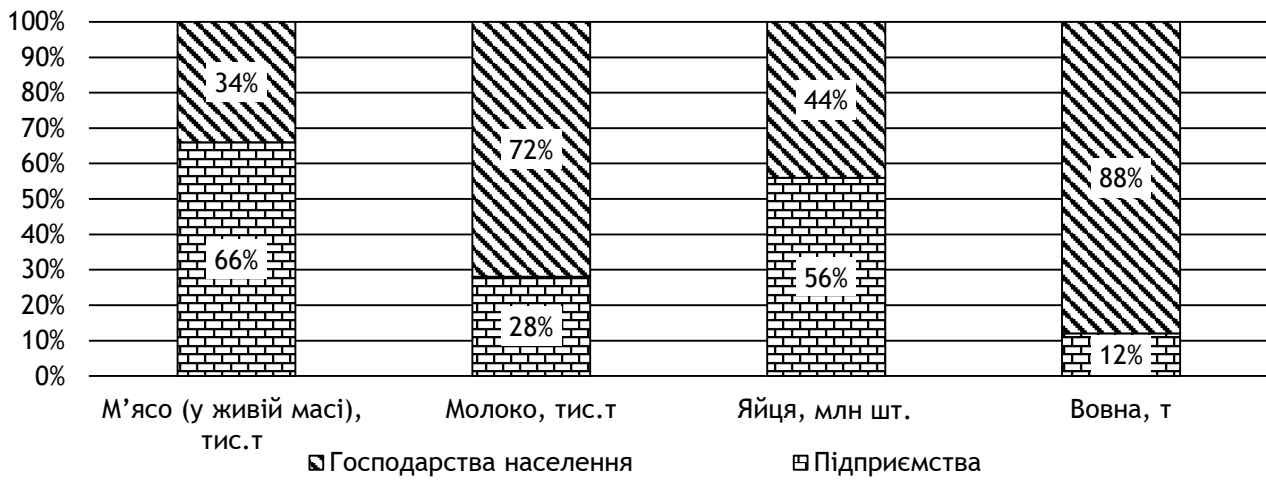
Показник	Рік						До загального підсумку, %	2010 р.	2015 р.
	2010	2015	2016	2017	2018	2019			
Господарства усіх категорій									
Сільськогосподарська продукція, всього, у постійних цінах	467474,7	596832,8	634433,1	620475,6	671294	680982,4	100,0	145,7	114,1
У т. ч.: рослинництво	329646,3	453016,9	494461,9	480157	529347,5	538705,6	79,1	163,4	118,9
тваринництво	137828,4	143815,9	139971,2	140318,6	141946,5	142276,8	20,9	103,2	98,9

Сільськогосподарські підприємства									
Сільськогосподарська продукція, всього, у постійних цінах	256806	367738,8	403244,7	391015,8	437998,6	449806,3	66,1	175,2	122,3
У т. ч.: рослинництво	200914,6	299369,3	336588,1	323724,5	367688,1	376789,7	69,9	187,5	125,9
тваринництво	55891,4	68369,5	66656,6	67291,3	70310,5	73016,6	51,3	130,6	106,8
Господарства населення									
Сільськогосподарська продукція, всього, у постійних цінах	210668,7	229094	231188,4	229459,8	233295,4	231176,1	33,9	109,7	100,9
У т. ч.: рослинництво	128731,7	153647,6	157873,8	156432,5	161659,4	161915,9	30,1	125,8	105,4
тваринництво	81937	75446,4	73314,6	73027,3	71636	69260,2	48,7	84,5	91,8

Джерело: Дані Державної служби статистики України [4].

Варто зазначити, що господарства населення відіграють важливу роль у забезпеченні населення продукцією тваринництва і

виявляють значний вплив на формування продовольчої безпеки (рис.).

Виробництво основних видів продукції тваринництва за категоріями господарств станом на 01.01.2020 р., %

Джерело: Дані Державної служби статистики України [4].

Під час оцінки рівня виробництва продукції тваринництва господарюючими суб'єктами визначено, що молоко та вовна виробляються переважно господарствами населення.

Також ними практично повністю забезпечується виробництво картоплі, овочів, плодів та ягід (табл. 5).

5. Виробництво окремих видів продукції сільського господарства, тис. ц

Показник	Усі категорії господарств		Сільськогосподарські підприємства			Господарства населення		
	2018	2019	2018	2019		2018	2019	
				усього	до загального виробництва, %		усього	до загального виробництва, %
Картопля	225039,7	202691,9	4163,5	3734,3	1,8	220876,2	198957,6	98,2
Культури овочеві	94402,0	96875,5	13571,1	14208,5	14,7	80830,9	82667,0	85,3
Культури овочеві відкритого ґрунту	88845,0	91901,7	12610,0	13390,2	14,6	76235,0	78511,5	85,4
Буряк кормовий	61585,0	57884,8	103,8	94,9	0,2	61481,2	57789,9	99,8
Культури плодів та ягідні	25713,3	21189,0	5566,1	3510,5	16,6	20147,2	17678,5	83,4
Виноград	4676,3	3663,0	2627,0	1445,4	39,5	2049,3	2217,6	60,5

Джерело: Дані Державної служби статистики України [4].

Для детальнішого узагальнення можливостей сільськогосподарських підприємств визначено динаміку кількості підприємств

за їх розмірами, на основі якої проведено групування залежно від таких розмірів (табл. 6).

6. Кількість підприємств за їх розмірами, що здійснюють виробничу діяльність у сільському господарстві

Галузь виробництва	Рік	Усього від заг. кількості	Кількість підприємств	У тому числі			
				великі підприємства, %	середні підприємства, %	малі підприємства, %	з них мікропідприємства, %
Сільське, лісове та рибне господарство	2010	3,7	80321	0,016	4,3	95,7	90,2
	2013	4,1	71058	0,038	4,1	95,9	87,8
	2014	3,9	75660	0,037	3,8	96,2	87,6
	2015	4,0	79284	0,037	3,2	96,8	90,4
	2016	4,0	74620	0,027	3,4	96,6	89,7
	2017	4,2	76593	0,024	3,1	96,9	89,9
	2018	4,1	76328	0,030	3	97	89,7

Джерело: Дані Державної служби статистики України [4].

Досліджуючи наявність підприємств залежно від їх розмірів, що здійснюють виробничу діяльність у сільському господарстві, слід вказати на ситуацію, за якої більшість великих підприємств на території України не мають юридичної адреси. Дослідження фактичної наявності виробничих потужностей показує присутність достатньо великої кількості як об'єктів логістичної інфраструктури, так і земельних площ в обробітку відомих вітчизняних агрохолдингів, таких як група компаній «Кернел», UkrLandFarming, «Агропросперіс», «Астарта-Київ», «Райз», «Українські аграрні інвестиції», «Миронівський хлібопродукт» та ін.

Середні підприємства становлять орієнтовно 3,6% від загальної кількості підприємств, малі підприємства за період дослідження залишилися практично не змінними із показником 96,4%, та мікропідприємства, що є частиною малих підприємств, із 89,3% також від загальної кількості сільськогосподарських підприємств України.

Продукція сільського господарства слугує основним видом сировини для вітчизняних переробних підприємств. У повній залежності від виробників сільськогосподарської сировини знаходяться м'ясопереробні, хлібопекарські підприємства, молокозаводи, виробники соків і напоїв та ін.

Для визначення обсягів реалізованої продукції залежно від розмірів підприємств здійснено групування (табл. 7), на основі якого отримано відповідні результати: середні за розміром підприємства зменшили обсяги власного виробництва на 12,9% (у 2010 р. показник реалізації становив 63,3%, у 2018 р. - 50,4%); малі підприємства збільшили обсяги реалізованої продукції майже 1,6 раза. Цей показник у 2010 р. був на рівні 25,4%, у 2018 р. - 39,5%, що свідчить про позитивну тенденцію і підтверджує можливість малих підприємств перетворитися на вагомих виробників сільськогосподарської продукції та забезпечувати високий рівень продовольчої безпеки держави. Також збільшили загальні обсяги реалізованої продукції мікропідприємства - від 12,9% у 2010 р. до 13,8% у 2018 р. Проте зростання відбулося лише на 1%. Узагальнивши результати розподілу обсягів реалізованої продукції залежно від розмірів товаровиробників, варто зазначити позитивну динаміку показника рівня товарної продукції малих підприємств.

Нижче наведено показники діяльності малих підприємницьких структур аграрного сектору економіки (табл. 8).

7. Розподіл обсягів реалізованої продукції (товарів, послуг) підприємств залежно від їх розмірів, %

Галузь виробництва	Рік	Усього від заг. кількості, %	Кількість підприємств	У тому числі			
				великі підприємства, %	середні підприємства, %	малі підприємства, %	з них мікропідприємства, %
Сільське, лісове та рибне господарство	2010	2,9	103561,2	11,3	63,3	25,4	12,9
	2013	3,8	166277,9	14,1	53,6	32,3	11,3
	2014	4,9	220163,3	14,3	53,3	32,4	11
	2015	6,7	372033,4	16,4	49,3	34,3	11,6
	2016	6,2	414799,9	12,8	49,8	37,4	13,5
	2017	5,6	467636,1	8,3	50,9	40,8	14,2
	2018	5,4	540509,3	10,1	50,4	39,5	13,8

Джерело: Дані Державної служби статистики України [4].

8. Основні показники діяльності малих підприємницьких структур аграрного сектору економіки

Показник	Рік										Відхилення 2019 р. до 2010 р.	
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	+/-	%
Кількість малих аграрних підприємств, од.	47213	38387	44487	46906	43389	44182	42477	47714	48183	47924	711	101,5
Чисельність зайнятих працівників, тис. осіб	219,9	197,6	220,4	238,7	218,2	203,3	217,2	229,7	224,5	221,9	2	100,9
Частка реалізованої продукції підприємствами у загальній кількості, %	22,7	27,8	30,2	30,3	30,5	32,5	35,7	39	37,7	37,6	15	-

Джерело: Дані Державної служби статистики України [4].

Отже, здійснивши дослідження фактичного стану виробництва аграрної продукції, виявлено, що значний обсяг товарної продукції галузі тваринництва виробляється малими та мікропідприємствами. Міжнародний досвід теж підтверджує ефективність малих форм господарювання при виробництві сільськогосподарської продукції. Вітчизняні науковці також наголошують на необхідності підтримки розвитку фермерських господарств, малих ферм, сімейних ферм [10]. Висловлюються думки про необхідність забезпечити подальший розвиток та функціонування сільськогосподарської обслуговуючої кооперації [2, 3].

Звідси першочерговим завданням влади видається розробка дієвих механізмів для підтримки розвитку саме малих форм ведення аграрного виробництва та стимулювання створення сімейних ферм господарствами населення. Адже наразі господарствами населення виробляється значна части-

на сільськогосподарської продукції, однак вони мають обмежений доступ до джерел фінансування, в тому числі до державної підтримки [6, 7].

За традицією функціонування сільських територій пов'язується з агровиробництвом. Проте для сталого розвитку аграрної сфери та сільських територій важливим визнано розвиток як сільськогосподарської, так і не-сільськогосподарської підприємницької діяльності.

Головними засобами забезпечення розвитку сільських територій, крім розвитку підприємництва, виступають диверсифікація виробництва та кооперація. Розвиток малого підприємництва на селі має значний потенціал щодо створення нових робочих місць та збільшення чисельності зайнятих і слугує економічно-фінансовим джерелом розвитку об'єднаних територіальних громад і сільських територій (через відрахування у місцевий бюджет). Від глибини диверсифікації та рівня

кооперації залежать повнота використання наявного природно-ресурсного та виробничого господарського потенціалу конкретної території. Комплексний розвиток села включає узгоджене виконання виробничих, соціально-економічних, демографічних, освітніх, медичних, природоохоронних і рекреаційних функцій, передбачає взаємодію програм сталого розвитку сільських територій із заходами агропродовольчої політики держави на найближчу перспективу, з урахуванням особливостей структурної перебудови сільськогосподарського виробництва (основної сфери зайнятості сільського населення). Стримуючим чинником сталого розвитку сільських територій варто вказати низьку купівельну спроможність споживачів, а звідси - й можливість місцевих фінансів для розвитку сільських територій. Тому підприємництво може виступати як один із шляхів самореалізації людини, що забезпечує прибуток, який у свою чергу сприяє підвищенню купівельної спроможності для задоволення потреб.

Висновки. Сучасні інтеграційні процеси розвитку підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки зумовлені тим, що в українському селі наявний великий трудовий потенціал, не зайнятий продуктивною працею. При формуванні сприятливого підприємницького середовища, мотивації та підтримки від органів влади [11, 12, 13], сільське населення може перетворитись у досить ефективних підприємців, у тому числі виробників сільськогосподарської продукції, фермерів. Нині продукцію овочівництва, картоплярства та садівництва виробляють переважно господарства населення. Доведено також, що вони відіграють важливу роль у забезпеченні населення продукцією тваринництва і виявляють значний вплив на формування продовольчої безпеки за рахунок створення інтегрованих і кооперативних структур.

Список бібліографічних посилань

1. Бойчик І. М. Економіка підприємства : підручник. Київ : Кондор, 2016. 378 с.
2. Бородіна О., Прокопа І. Підтримка сімейного фермерства: гасла і дії. URL : https://dt.ua/ariculture/pidtrimka-simeynogo-fermerstva-gasla-i-diyi-_.html.
3. Бородіна О., Прокопа І. Сімейні фермерські господарства: проблеми формалізації. *Дзеркало тижня*. URL : https://dt.ua/ariculture/simeyni-fermerski-gospodarstva-problemi-formalizaciyi-_.html.
4. Державна служба статистики України. URL : <http://ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 19.10.2020).
5. Заяць В. М. Відносини власності у розвитку сільськогосподарського підприємництва. *Економіка АПК*. 2014. № 7. С. 100-108.

Визначено пріоритетні напрями розвитку особистих селянських господарств, зокрема, через створення сімейних ферм та їх об'єднання у кооперативи тощо. Проте це можливо лише з ініціативи самих громадян та їхнього добровільного бажання організувати власну підприємницьку діяльність. Головним мотивом для здійснення такої діяльності стає насамперед задоволення власних фінансово-матеріальних потреб, використовуючи отриманий прибуток. Звідси розвиток малих форм господарювання для аграрної економіки має першочергове значення, адже вони продукують конкурентоспроможну продукцію і водночас сприяють поліпшенню добробуту сільського населення.

Малі форми господарювання не лише сприяють створенню нових робочих місць та збільшенню кількості зайнятих, а й надають можливість розвиватися і сільським територіям, здійснюючи фінансові відрахування до місцевих бюджетів, за звичай мінімального впливу на розвиток сільської економіки та сільських територій великих підприємств, їхніх виробничих та переробних потужностей. Також стан розвитку ринкової інфраструктури слугує своєрідним індикатором підприємницької діяльності в сільській місцевості.

Перспективними дослідженнями вирізняється пошук і розробка ефективних заходів для забезпечення сталого розвитку аграрної економіки та розвитку сільських територій, які б забезпечили зростання й підтримку мотивації сільських жителів до створення самостійних суб'єктів підприємництва (наприклад, сімейних фермерських господарств), диверсифікацію аграрного виробництва, формування кооперативних об'єднань дрібних товаровиробників сільськогосподарської продукції тощо.

References

1. Boichyk, I.M. (2016). *Ekonomika pidprijemstva: pidruchnyk* [Business economics: textbook]. Kyiv: Kondor-Vydavnytstvo [In Ukrainian].
2. Borodina, O. & Prokopa, I. *Pidtrymka simeinoho fermerstva: hasla i dii* [Support for family farming: slogans and actions]. Retrieved from: https://dt.ua/ariculture/pidtrimka-simeynogo-fermerstva-gasla-i-diyi-_.html [In Ukrainian].
3. Borodina, O. & Prokopa, I. *Simeini fermerski gospodarstva: problemy formalizatsii* [Family farms: problems of formalization]. *Dzerkalo tyzhnia*. Retrieved from: https://dt.ua/ariculture/simeyni-fermerski-gospodarstva-problemi-formalizaciyi-_.html [In Ukrainian].

6. Малік М. Й., Шпикуляк О. Г. Тенденції і перспективи розвитку особистих селянських господарств. *Економіка АПК*. 2018. № 1. С. 11-19
7. Малік М. Й., Шпикуляк О. Г., Мамчур В. А. Реалізація цілей сталого розвитку України в контексті трансформації особистих селянських господарств в сімейні фермерські. *Економіка природокористування і сталий розвиток 2020*. № 7 (261). С. 21-31. [https://doi.org/10.37100/2616-7689/2020/7\(26\)/3](https://doi.org/10.37100/2616-7689/2020/7(26)/3).
8. Малік М. Й. Підприємництво і розвиток сільських територій. *Економіка АПК*. 2016. № 6. С. 97-103.
9. Месель-Веселяк В. Я. Розвиток особистих селянських господарств в Україні. *Економіка АПК*. 2005. № 2. С. 7-15.
10. Півторак В. С. Розвиток малого підприємництва в сільському господарстві. Київ : ННЦ ІАЕ, 2014. 52 с.
11. Про внесення змін до Закону України «Про фермерське господарство» щодо стимулювання створення та діяльності сімейних фермерських господарств : Закон України № 1067-VIII від 31.03.2016 р. Законодавство України. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1067-19>.
12. Про затвердження Порядку надання сімейним фермерським господарствам додаткової фінансової підтримки через механізм доплати на користь застрахованих осіб-членів/голови сімейного фермерського господарства єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування : Постанова Кабінету Міністрів України № 565 від 22 травня 2019 р. Законодавство України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/565-2019-%D0%BF>.
13. Про схвалення Концепції розвитку фермерських господарств та сільськогосподарської кооперації на 2018-2020 роки : Розпорядження Кабінету Міністрів України № 664-р від 13.09.2017 р. Законодавство України. URL : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/664-2017-%D1%80>.
14. Розвиток малих аграрних підприємств у ринковому інституційному середовищі: індикатори та ефективність / [Лупенко Ю. О., Шпикуляк О. Г., Малік М. Й. та ін.]; за ред. О. Г. Шпикуляка. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2017. 204 с.
15. Розвиток підприємництва і кооперації: інституціональний аспект : монографія / Лупенко Ю. О., Малік М. Й., Заяць В. М., Шпикуляк О. Г. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2016. 430 с.
16. Розвиток сільськогосподарської кооперації та інтеграційні процеси в аграрному секторі економіки : монографія / [М. Й. Малік, О. Г. Шпикуляк, В. А. Мамчур та ін.]; за ред. М. Й. Маліка. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2019. 374 с.
17. Fitz-Koch S., Nordqvist M., Carter S., Hunter E. Entrepreneurship in the Agricultural Sector: A Literature Review and Future Research Opportunities. *Entrep. Theory Pract.* 2018. Vol. 42. P. 129-166.
18. Kyrylov Y., Hranovska V. Innovative alternative agricultural formations in Ukraine. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development. Lithuania*. 2016. Vol. 38. No. 3. P. 239-251.
19. The development and current state of the agricultural sector of the national economy due to the more active access to the global food market / Lisetskii F. N., Kyrylov Yu. Ye., Pichura V. I., Hranovska V. G., Domaratsky E. A. *Agricultural Research Updates*. Volume 20. Editors: Prathamesh Gorawala and Srushti Mandhatri. Nova Science Publishers, Inc., 2017. Chapter 1. P. 1-70. ISBN: 978-1-53612-216-9 122876.
20. The world trends of organic production and consumption / Y. Kyrylov, S. Thompson, V. Hranovska, V. Krykynova. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development. Lithuania*. 2018. Vol. 40. №. 4. P. 514-530.
4. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. Retrieved from: <http://ukrstat.gov.ua> [In Ukrainian].
5. Zaiats, V.M. (2014). Vidnosyny vlasnosti u rozvytku silskohospodarskoho pidpriemnytstva [Property relations in the development of agricultural entrepreneurship]. *Ekonomika APK*, 7, pp. 100-108 [In Ukrainian].
6. Malik, M.Yo. & Shpykuliak, O.H. (2018). Tendentsii i perspektyvy rozvytku osobystykh selianskykh gospodarstv [Trends and prospects for the development of personal peasant farms]. *Ekonomika APK*, 1, pp. 11-19 [In Ukrainian].
7. Malik, M.Yo., Shpykuliak, O.H. & Mamchur, V.A. (2020). Realizatsiia tsilei staloho rozvytku Ukrainy v konteksti transformatsii osobystykh selianskykh gospodarstv v simeini fermerski [Realization of the goals of sustainable development of Ukraine in the context of transformation of personal peasant farms into family farms]. *Ekonomika pryrodokorystuvannia i stalyy rozvytok*, 7 (261), pp. 21-31 Retrieved from: [https://doi.org/10.37100/2616-7689/2020/7\(26\)/3](https://doi.org/10.37100/2616-7689/2020/7(26)/3) [In Ukrainian].
8. Malik, M.Yo. (2016). Pidpriemnytstvo i rozvytok silskykh terytorii [Entrepreneurship and rural development]. *Ekonomika APK*, 6, pp. 97-103 [In Ukrainian].
9. Mesel-Veseliak, V.Ya. (2005). Rozvytok osobystykh selianskykh gospodarstv v Ukraini [Development of personal peasant farms in Ukraine]. *Ekonomika APK*, 2, pp. 7-15 [In Ukrainian].
10. Pivtorak, V.S. (2014). Rozvytok maloho pidpriemnytstva v silskomu gospodarstvi [Development of small business in agriculture]. Kyiv: NNTs IAE [In Ukrainian].
11. Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy «Pro fermerske gospodarstvo» shchodo stymuliuвання stvorennia ta diialnosti simeinykh fermerskykh gospodarstv: Zakon Ukrainy # 1067-VIII vid 31.03.2016 r. [On amendments to the Law of Ukraine "On Farming" to stimulate the establishment and operation of family farms: Law of Ukraine No. 1067-VIII from 31.03.2016]. Retrieved from: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1067-19> [In Ukrainian].
12. Pro zatverdzhennia Poriadku nadannia simeinykh fermerskykh gospodarstv dodatkovoi finansovoi pidtrymky cherez mekhanizm doplaty na koryst zastrakhovanykh osib-chleniv/holovy simeinoho fermerskoho gospodarstva yedynoho vnesku na zahalnoobov'iazkove derzhavne sotsialne strakhuvannia : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy # 565 vid 22 travnia 2019 r. [On approval of the Procedure for providing additional financial support to family farms through the mechanism of additional payment in favor of insured members / head of the family farm of a single contribution to the obligatory state social insurance: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 565 from May 22, 2019]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/565-2019-%D0%BF> [In Ukrainian].
13. Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku fermerskykh gospodarstv ta silskohospodarskoi kooperatsii na 2018-2020 roky: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy # 664-r vid 13.09.2017 r. [On approval of the Concept of development of farms and agricultural cooperation for 2018-2020: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 664-r from 13.09.2017]. Retrieved from: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/664-2017-%D1%80> [In Ukrainian].
14. Lupenko, Yu.O., Shpykuliak, O.H., Malik, M.Y., et al. (2017). Rozvytok malykh ahrarnykh pidpriemstv u rynkovomu instytutsiinomu seredovyshchi: indykatory ta efektyvnist [Development of small agricultural enterprises in a market institutional environment: indicators and efficiency]. O. H. Shpykuliak (Ed.). Kyiv: NNTs «ІАЕ» [In Ukrainian].
15. Lupenko, Yu.O., Malik, M.Yo., Zaiats, V.M. & Shpykuliak, O.H. (2016). Rozvytok pidpriemnytstva i kooperatsii: instytutsionalnyi aspekt: monohrafiia [Development of entrepreneurship and cooperation: institutional aspect: monograph]. Kyiv: NNTs «ІАЕ» [In Ukrainian].
16. Malik, M.Yo., Shpykuliak, O.H., Mamchur, V.A., et al. (2019). Rozvytok silskohospodarskoi kooperatsii ta intehtratsiini protsesy v ahrarnomu sektori ekonomiky: monohrafiia [Development of agricultural cooperation and integration processes in the agricultural sector of the economy: monograph]. M.Yo. Malik (Ed.). Kyiv: NNTs «ІАЕ» [In Ukrainian].

17. Fitz-Koch, S., Nordqvist, M., Carter, S. & Hunter, E. (2018). Entrepreneurship in the Agricultural Sector: A Literature Review and Future Research Opportunities. *Entrep. Theory Pract.*, vol. 42, pp. 129-166 [In English].

18. Kyrylov, Yu. & Hranovska, V. (2016). Innovative alternative agricultural formations in Ukraine. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development. Lithuania*, vol. 38, No. 3, pp. 239-251 [In English].

19. Lisetskii, F.N., Kyrylov, Yu.Ye., Pichura, V.I., Hranovska, V.G. & Domaratsky, E.A. 2017. The development and current state of the agricultural sector of the national economy due to the more active access to the global food market. Prathamesh Gorawala and Srushti Mandhatri (Ed.). *Agricultural Research Updates, volume 20. Nova Science Publishers, Inc., Chapter 1*, pp. 1-70 [In English].

20. Kyrylov, Yu., Thompson, S., Hranovska, V. & Krykynova, V. (2018). The world trends of organic production and consumption. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development. Lithuania*, vol. 40 (4), pp. 514-530 [In English].

Bezhenar I. M., Malik L. M., Shvets A. A. Integrating aspect of economic development in Ukrainian agriculture

The purpose of the article is to determine the directions of integration processes in the development of entrepreneurial activity in the agricultural sector of the economy.

Research methods. Using statistical and graphical methods, the state and trends of integration transformations of agricultural enterprises in Ukraine were assessed.

Research results. The dynamics of changes in the number of agricultural enterprises in Ukraine during 2013-2019, their structure on the basis of legal status, scope and results of activities are analyzed and the relevant conclusions on the ways of development of integration processes in the agricultural sector are formed. The functioning of agrarian business entities of different sizes has been studied. The integration potential of small business entities in the agricultural sector has been identified. The dynamics of the main production indicators of small and micro enterprises is given, their share in the total volume of agricultural production is determined. Also, small forms of management due to integration and cooperative processes provide an opportunity to develop in rural areas, making financial contributions to local budgets, while large enterprises (agricultural holdings) usually have minimal impact on the development of rural economy and rural areas. The main segments of agricultural production (such as potatoes, vegetables, fruits and berries) in which households play a key role are identified. Priority areas for the development of personal farms have been identified, in particular, through the creation of family farms and their association in cooperatives, etc. The information base of the study is the scientific achievements of leading domestic and foreign scientists, analytical data of the State Statistics Service of Ukraine. On the basis of the obtained results the social and economic expediency of development of cooperative forms of management in the countryside and integration of small-scale agricultural producers is substantiated.

Scientific novelty. It is proposed to turn personal peasant farms into family farms as components of integration formations in agrarian business.

Practical significance. The state of business structures of the agricultural sector of the Ukrainian economy is assessed and the prospects and advantages of the development of integration formations and cooperation in the sustainable development of rural areas are outlined. Tabl.: 8. Figs.: 1. Refs.: 20.

Keywords: business entity; agriculture; organizational and legal form; agricultural products; family farm; personal peasant farms.

Bezhenar Inna Mykolaivna - candidate of economic sciences, senior research fellow of the department of entrepreneurship, cooperation and agro-industrial integration, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics" (10, Heroiv Oborony St., Kyiv, 03127)

E-mail: Inna_Bezhenar@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-4584-9062>

Malik Larisa Mykolaivna - candidate of economic sciences, senior research fellow, senior research fellow of the department of entrepreneurship, cooperation and agro-industrial integration, head of the post-graduate and doctoral department, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics" (10, Heroiv Oborony St., Kyiv, 03127)

E-mail: larisa_malik@ukr.net

Shvets Andrii Andriiovych - post-graduate student of the department of entrepreneurship, cooperation and agro-industrial integration, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics" (10, Heroiv Oborony St., Kyiv, 03127)

E-mail: malik_koop@iae.kiev.ua

Беженар І. Н., Малік Л. Н., Швець А. А. Інтеграційний аспект розвитку суб'єктів господарювання в сільському господарстві України

Цель статьи - определить направления интеграционных процессов в развитии предпринимательской деятельности в аграрном секторе экономики.

Методика исследования. С помощью статистического и графического методов осуществлена оценка состояния и тенденций интеграционных трансформаций аграрных предприятий в Украине.

Результаты исследования. Проанализирована динамика изменения количества сельскохозяйственных предприятий в Украине на протяжении 2013-2019 гг., их структура по признакам правового статуса, объема и результатов деятельности, сформированы соответствующие выводы о путях развития интеграционных процессов в аграрном секторе. Исследовано функционирование субъектов аграрного предпринимательства разного размера. Выявлен интеграционный потенциал субъектов малого предпринимательства аграрной сферы. Приведена динамика основных производственных показателей малых и микропредприятий, определена их доля в общем объеме сельскохозяйственной продукции. Установлено,

что малые формы хозяйствования благодаря интеграционным и кооперативным процессам предоставляют возможность развиваться и сельским территориям, осуществляя финансовые отчисления в местные бюджеты, при обычно минимальном влиянии на развитие сельской экономики и сельских территорий крупных предприятий (агрохолдингов) Определены основные сегменты производства сельскохозяйственной продукции (картофель, овощи, фрукты и ягоды), в которых хозяйства населения играют ключевую роль. Выявлены приоритетные направления развития личных крестьянских хозяйств, в частности, через создание семейных ферм и их объединения в кооперативы и т.д. Информационной базой исследования послужили научные достижения ведущих отечественных и зарубежных ученых, аналитические данные Государственной службы статистики Украины. На основании полученных результатов обосновано социальную и экономическую целесообразность развития кооперативных форм хозяйствования на селе и интеграции мелкотоварных сельскохозяйственных производителей.

Элементы научной новизны. Предложено личные крестьянские хозяйства превращать в семейные фермы, как составляющие интеграционных формирований в аграрном бизнесе.

Практическая значимость. Оценено состояние предпринимательских структур аграрного сектора экономики Украины и намечены перспективы и преимущества развития интеграционных формирований и кооперации в устойчивом развитии сельских территорий. Табл.: 8. Илл.: 1. Библиогр.: 20.

Ключевые слова: субъект хозяйствования; сельское хозяйство; организационно-правовая форма; сельскохозяйственная продукция; семейная ферма; личные крестьянские хозяйства.

Беженар Инна Николаевна - кандидат экономических наук, старший научный сотрудник отдела предпринимательства, кооперации и агропромышленной интеграции, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (03127, г. Киев, ул. Героев Оборона, 10)

E-mail: Inna_Bezhenar@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-4584-9062>

Малик Лариса Николаевна - кандидат экономических наук, старший научный сотрудник, старший научный сотрудник отдела предпринимательства, кооперации и агропромышленной интеграции, заведующая аспирантурой, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (03127, г. Киев, ул. Героев Оборона, 10)

E-mail: larisa_malik@ukr.net

Швец Андрей Андреевич - аспирант отдела предпринимательства, кооперации и агропромышленной интеграции, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (03127, г. Киев, ул. Героев Оборона, 10)

E-mail: malik_coop@iae.org.ua

Стаття надійшла до редакції 08.10.2020 р.

Фахове рецензування: 12.10.2020 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Беженар І. М., Малік Л. М., Швець А. А. Інтеграційний аспект розвитку суб'єктів господарювання в сільському господарстві України. *Економіка АПК*. 2020. № 10. С. 38 — 48. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202010038>

Bezhenar, I.M., Malik, L.M. & Shvets, A.A. (2020). Intehratsiynyi aspekt rozvytku sub'iektiv hospodariuvannia v sil'skomu hospodarstvi Ukrainy [Integrating aspect of economic development in Ukrainian agriculture]. *Ekonomika APK*, 10, pp. 38 — 48 [In Ukrainian]. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202010038>

* * *